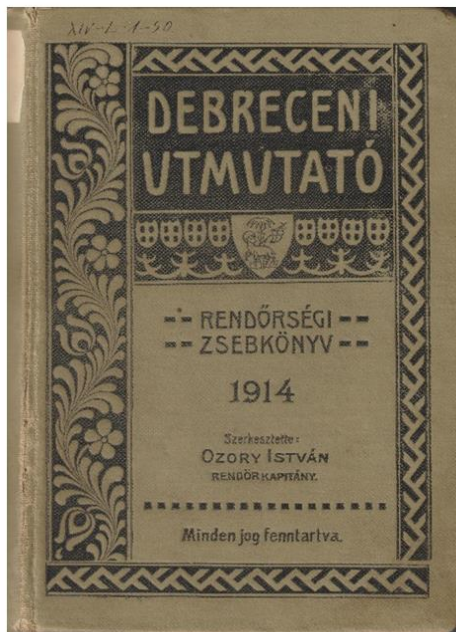

Debreczen 1914-ben

Csorba Péter

geográfus, egyetemi tanár, Debreceni Egyetem

Az 1912-ben alapított Debreceni Magyar Királyi Tudományegyetem létezésének első két éve az intézetek megszervezésével, az oktatók kinevezésével, ill. az oktatás feltételeinek megteremtésével telt el. Az elsőként megalakult intézetek között volt a Földrajzi, amelynek könyvtára gyorsan gyarapodott. A legkorábbi beszerzések egyike volt egy zsebkönyv méretű, de 710 oldalas, *Debreceni utmutató* címet viselő mű (1. ábra). Alcíme szerint rendőrségi zsebkönyv szerkesztője Ozory István rendőrkapitány volt. (Érdekes, hogy az épp akkoriban meggyökeresedő új írásmódot; a cz helyett c-t a szerkesztő csak a borítólapon alkalmazta.)

1. ábra: A *Debreceni utmutató*

A könyv tartalma nem egészen az, amit egy ilyen alcím alapján várnánk, legfeljebb a közrendészeti témakörök, pl. a rendőrségi ügyosztályok, fogadóórák felsorolása tekinthető helyén valónak, de pl. bűnügyekről, kihágásokról egyáltalán nincs benne szó. A kiadvány sokkal inkább egy meglepően széleskörű információs tárház, a város működését biztosító politikai, gazdasági, kulturális hivatalok, szervezetek, vállalkozások személyi és ügyrendi felépítéséről, elérhetőségéről. Az adatokat az „utolsó békeév”, végén, 1913 utolsó napjaiban zárták le, hiszen a kiadványt 1914 legelején már kézbe lehetett venni. A könyvben százat megközelítő számú hirdetmény és reklám is olvasható, a hirdetők nyilván hozzájárultak a kiadás költségéhez.

Az első oldalakat az új esztendő *naptára* foglalja el, mégpedig a város felekezeti összetételének megfelelő beosztással; a katolikus, a protestáns és a görög-orsz névnapok, jeles napok feltüntetésével (az első azért az országos irányvo-

nalnak megfelelően; a katolikus...). A zsebkönyv közrendészeti jellegének megfelelően először a *háztulajdonosok kötelességeivel*, a lakbérleti rendelettel, a bérkocsikra vonatkozó szabályokkal, a csatornázási, a vízvezetéki, és az építési rendeletekkel, valamint a cselédek felmondási idejének szabályozásával foglalkozik. Ebből megtudható pl., hogy a háztulajdonosok kötelessége „a ház előtti járdát május 1 és október 15 között száraz időben reggel 7 óra előtt tiszta vízzel fellocsolni”, tűz esetére az udvaron hordóban vizet, és a tetőre történő feljutást biztosító létrát tartani... 1911-től már országos rendelet szólt arról is, hogy a balesetek elkerülése érdekében a járdaszinttől 2,5 m-nél alacsonyabban kifelé nyíló ablakokat befelé nyílóvá kell átépíteni. „Szabadszemélyek (kéjnlők) bérleménybe történő beköltözését, amennyiben a bérbeadó előtt ily minőségük a bérlet megkötéskor tudva nem volt, a bérbeadó eltilthatja...”

A zsebkönyv több mint 30 oldalon keresztül ismerteti a *bérkocsik üzemeltetésére* vonatkozó tudnivalókat. Bérkocsis Debrecenben csak a „magyar nyelvben jártas, magyarul írni-olvasni tudó, józan életű, megbízható és ragályos vagy undort gerjesztő betegségben nem szenvedő személy” lehetett. A „bérkocsi hajtási jogosítványt” rendőrségi vizsgával lehetett megszerezni. Tilos volt a vendégszállítás közben dohányozni (!), ostort pattogatni, az állomáshelyen tiltott volt, pl. a trágár beszéd, a kártyázás stb. Érdekes az is, hogy az időre megrendelt kocsi pontos érkezése érdekében a megrendeléskor a két félnek egyeztetni kellett órájukat (erre esetleg a toronyóra is megfelelt?)! A bérkocsis csak 5 és 15 év közötti korú lovakat alkalmazhatott, rúgós, harapós, csökönyös lovat az állatorvos eltilthatta. A „vasúti állomásoktól a vámsorompók által határolt terület bármely pontjára” nappal egy fogatú bérkocsin a fuvardíj 1 korona, éjjel 1 K 60 fillér volt. A fejezet a taxikról épp, hogy csak említést tesz, a várható szabályozást „... azon esetre, ha a tapasztalat szerint a géperejű kocsik a forgalomban beválnak...” későbbre ígéri. 1914-ben már voltak vízfogyasztást mérő órák, amelyek leolvasását a „vízmérnöki hivatal közegei” végezték. A mérőóra állását az ún. „vízdíjkönyvecskébe” feljegyezték. A „szokatlanul nagy fogyasztást mutató adatot színes irónnal” alá kellett húzniuk, „hogy erre a körülményre a magánvezeték tulajdonosának figyelme felhívassék.” A balesetmentes közlekedés szolgálta az is, hogy „lógó üzlet-czímerek, mint pl. borbély-tányér, czukorsüveg stb. kiakasztása tilos”, a gyalogjárdákon a velozipéd (kerékpár) használata szintén tilos, továbbá „a kintornásoknak, más vándor zenészeknek, majom, medve és egyéb állatmutogatóknak” a szórakoztatáshoz rendőrségi engedélyt kellett kérni.

A város évszázadok óta jelentős *vásártartó hely* volt, a vásárok időpontjai és jellege szintén szerepel az útmutatóban (2. ábra). Többsége állatvásár volt, de negyedévente volt vásárnap a „bőr, gyapjú, méz, dió stb.” adásvételére is. Ilyen „országos sokadalom” idején egyébként a szigorúan 100 bérkocsira szóló engedélyszámot időlegesen felemelhették.

138 Ozory: Debreczeni Utmutató.		139 Ozory: Debreczeni Utmutató.	
Debreczen sz. kir. város 1914. évi országos vásárainak jegyzéke.		IV. Dienes-napi vásár.	
I. Remete Antal-napi vásár.		Október 12–13–14., hétfő, kedd, szerda, bőr, gyapju, méz, dió stb., továbbá toll, iparcikkek, gabona és terményvásár. — Október 15–16., csütörtök, péntek juhvásár. — Okt. 17–18., szombat, vasárnap sertésvásár. — Október 18–19., vasárnap, hétfő lóvásár. — Október 19–20., hétfő, kedd baromvásár.	
II. Szent-György-napi vásár.		V. Hortobágyi állatvásár.	
Április 20–21–22., hétfő, kedd, szerda bőr, gyapju, méz, dió stb., továbbá toll, iparcikkek, gabona- és terményvásár. — Április hó 23–24., csütörtök, péntek juhvásár. — Április 25–26., szombat vasárnap sertésvásár. Április 26–27., vasárnap hétfő lóvásár. Ápr. 27–28., hétfő, kedd baromvásár.		Junius 18-án a hortobágyi vadéglő előtti vásártéren fog megtartani.	
III. Nagybaldogasszony-napi vásár.		VI. Heti vásárok kedden és szombaton tartanak.	
Augusztus 3–4–5., hétfő, kedd szerda bőr, gyapju, méz, dió stb., továbbá toll, iparcikkek, gabona és terményvásár. — Augusztus 6–7., csütörtök, péntek juhvásár. — Augusztus 8–9., szombat, vasárnap sertésvásár. — Augusztus 9–10. Vasárnap, hétfő lóvásár. — Augusztus 10–11., hétfő, kedd, baromvásár.		Jegyzet. Nyers termények és iparcikkek a vásár egész tartama alatt árusíthatók.	
Tóth Jánosné szatócs-üzlete Nagyvárosi György utca 40. sz. Régén fennálló üzletében mindennemű fűszer és éssége jutányos áron beszerezhető.		LEGOLCSÓBB BEVÁSÁRLÁSI FORRÁSI Jungreisz Mari utóda Gyári kálapok, bécsi modellek, mennyiségnyi keszurok és látyok mindig rakított alkalmak gyorsan, pontosan a jutányos áron beszerezhetnek!	

2. ábra: Debreceni vásárok

Az első világháború előtti évtizedekben volt az egységes kárpát-medencei vasúti közlekedés csúcspontja. A *vasúti menetrend* szerint 1914-ben naponta 40 vonat indult és ugyanannyi érkezett a Nagyállomásra (3. ábra). A város pályaudvarán találkozott a történelmi ország kárpátaljai Szatmárnémeti–Körösmező, az Uzsokihágón át a lengyel Galíciai térség (Siánki határállomás), ill. Nagyvárad felől az erdélyi részek forgalma.

A zsebkönyv természetesen felsorolja a város vezető tisztségviselőit, köztük pl. az *országgyűlési képviselőket*. Debrecen érdekeit 1914-ben – akárcsak ma – 3 országgyűlési küldött képviselte, plusz 4 Hajdú vármegyei képviselő neve szerepel a listán. A képviselők és a választók közti kapcsolatról sokat elárul az a tény, hogy a 7 képviselőből 5 Budapesten élt.

144 Ozory: Debreczeni Utmutató.					
Debreczen nagy állomására érkező és onnan induló vonatok.					
Hová indul	Mikor		Honnan érkezik	Mikor	
	10	11		10	11
P.-Ladány, Bpest ny. p. u.	1	52	M.-Szigetről	1	29
Sz.-Németi Körösmező	2	54	Bpest, keleti p. u.	2	31
Nagyvárad, Derecske	4	10	Nagyvárad, P.-ladány	5	01
Nyíregyháza, Szerencs	5	14	Nagyvárad, Derecske	6	27
Királyháza	5	16	B.-Ujváros orsz. v. 2 nap	6	42
Füzessabony	5	29	Királyháza	6	59
H.-Böszörmény, Tiszalók	5	30	Tiszalók	7	16
P.-ladány, Bpest átsz. gy.	6	—	Nyíregyháza	7	26
Pocsaj-Esztrár ün. és v.	7	50	Nagyléta, Vértes	7	30
Hajdunánás	8	13	Tiszafüred	7	42
Nagyléta, Vértes	8	50	Bpest, átszállás P.-ladány	7	47
Nyíregyháza, Miskolc	8	51	Hajdunánás	8	29
Bpest nyugati p. u.*	8	57	Szerencs	8	33
Sz.-Németi, Királyháza	10	01	Szatmárnémeti *	8	45
Hajduböszörmény	10	40	P.-ladány	9	36
P.-ladány, Bpest k. p. u.	10	52	Szerencs	11	22
Sz.-Németi, Körösmező *	11	48	Budapest ny. p. u.*	11	32
Füzessabony	11	55	Hajdunánás	11	41
Nyíregyháza, Szerencs	12	05	Körösmező, M.-Sziget	11	42
Budapest keleti p. u.	12	12	Nagyléta, Vértes	1	25
Nagyvárad, Derecske	12	18	Tiszalók	2	13
H.-Böszörmény, Tiszalók	12	22	Nagyvárad, Derecske	2	39
Nyíregyháza	2	21	Pöspökladány	2	58
H.-Böszörmény, Tiszalók	2	25	Sianki, Szerencs	3	32
Nagyléta, Vértes	2	42	Budapest keleti p. u.	3	33
P.-ladány	3	45	Hajduböszörmény	3	40
Sz.-Németi, Körösmező	3	53	Körösmező, M.-Sziget *	4	23
Nagyvárad, Derecske	4	08	Füzessabony	5	25
Nyíregyháza, Szerencs	4	28	Királyháza	6	32
H.-Böszörmény, Tiszalók	4	35	Nagyléta, Vértes	6	35
Budapest nyugati p. u.*	4	45	Nyíregyháza	6	39
Tiszafüred	5	03	Tiszalók	6	45
Nagyléta, Vértes	7	05	Bpest nyugati p. u.	6	59
Tiszalók, Böszörmény	7	10	Hortobágyi vásárok	7	33
Szatmárnémeti *	7	15	Nagyvárad, Derecske	8	12
Nyíregyháza, Szerencs	7	30	Szerencs	8	28
Szolnok, Bpest kei. p. u.	9	10	Körösmező, M.-Sziget	10	08
Nyíregyháza	10	42	Füzessabony	10	09
Szatmár, M.-Sziget	10	51	Bpest, Pladány átszállás	10	14
Budapest keleti p. u.	10	55	Sianki, Szerencs	10	24
			Tiszalók	10	37
			Pocsaj-Esztrár jul. 15-től szept. 15 jár vas- és ün.	10	47

Jegyzet: A vonatok éjféltől kezdődőleg érkezésük, illetve indulásuk sorrendjében vannak feltüntetve.
* A csillaggal jelzettek gyorsvonatok.

3. ábra: Vasúti menetrend

Úgy tűnik, hogy a város működésében fontos szerepet játszó személyiségeknek a lakhelye – polgármestertől a bankigazgatón keresztül a rendőrökig és múzeumi alkalmazottakig – *nyilvános adatnak* számított. Ennél is meglepőbb, hogy a zsebkönyv felsorolja a különféle városi bizottságokban szavazati joggal rendelkező, ún. virilis polgárok közül a legtöbb adót befizetőket. Egy ilyen névsort nyilvánosságra hozni, ma – amikor lépten-nyomon hivatkozunk az átláthatóságra, a nyilvánosságra – csaknem elképzelhetetlen. 1914-ben mindenki olvashatta, hogy kik a legtöbb adót fizető, közhivatalt is ellátó polgárok (4. ábra).

4. ábra: A legtöbb adót fizető bizottsági tagok

következő évek szomorú történései során a M. kir. 3. honvéd gyalogezred parancsnokának, Stadler István ezredesnek (Verböczy [!] u. 2), alezredesének, Thay Mártonnak (Csapó u. 59.), őrnagyainak: Péter Lajos (Szappanos u. 12.), Keill Elemérnek (Honvéd u. 30.) vagy Tomcsányi Árpádnak (Eötvös u. 27)? A Városi vámhivatal ismertetéséből kitűnik, hogy a város 12 kivezető útján volt vámsorompó, és 5 helyen dolgoztak a szállított áru lemérését végző mázsamesterek.

A listán összesen 95 név szerepel, a legváltozatosabb foglalkozásúak kereskedők, orvosok, földbirtokosok, ügyvédek, de van közöttük, pl. nyugalmazott honvéd százados, főmérnök, bádogos, hentes, tanár, építész, erdőmester is. A 77. név, pl. Dr. Baltazár Dezső ref. püspöké, „aki lakik a Hatvan u. 1 szám alatt, telefonja 822.”

A könyvből nem maradhatott ki az „1914. évben Debreczenben élő 1848–49-es honvédek” névsora sem. Az adatgyűjtők 34 egykori őrmesterről, tüzemesterről, tizedesről, vagy ún. „közvitézről” tudtak.

Igen terjedelmes az egyes városi és állami hivatalokban dolgozók, a rendőrség, az ügyészség, az adóhivatal, a dohánybeváltó, a vámhivatal, a posta, a vasút stb., ill. a tekintélyes haderőt befogadó laktanyákat igazgató személyek névsorának, beosztásának ismertetése. Vajon mi lett a sorsa az el-

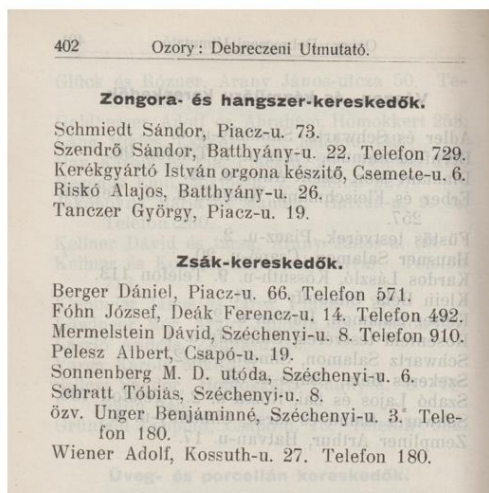
Állami iskolák.	
Debreczeni m. kir. gazdasági akadémia.	
Pallag. Telefonszám 285.	
Kerpely Kálmán	gazd. akad. igazgató.
Sztankovics János	gazd. akad. h. igazgató.
Dr. Széll László	gazd. akad. rendes tanár.
Takács Zsigmond	gazd. akad. rendkívüli tanár.
Gass Gyula	" " " "
Herdliczka Ernő	" " " "
Stolp Ödön	" " " "
Dr. Rapaics Ramund	" " " "
Dr. Kovács József	gazd. akad. segéd tanár.
Dr. Rácz Mihály	gazd. akad. segéd tanár.
Reinbach Béla	" " " "
Szaich Ernő	gazd. akad. intézősegéd.
Keztyüs Lajos	" " gyakorlók.
Velich István	gazd. akad. főkertész.
Herdiczka Béla	gazd. akad. titkár.
Kálmánchev Mária	gépirónő, rapidíjas.
Keller Károly	akad. házmester.
Nánássy Mihály	akad. szolgál.
Nagy István	" " " "
Tóth Lajos	" " " "

5. ábra: A pallagi Gazdasági Akadémia tanárai

Az útmutató egyik legvastagabb fejezete a *biztosítóintézetek, takarékpénztárak és takarékszövetkezetek* felsorolását tartalmazza. 1914-ben a városban 21 biztosítóintézet, 37 takarékpénztár és szövetkezet működött. Ez összesen 58 pénzforgalmi intézet. Ma ennél biztosan kevesebb található Debrecenben. A bankszektor nemzetközisége igen magas szinten állt, volt osztrák, holland, porosz, francia és angol érdekeltségű pénzügyintézet, a takarékszövetkezetek sorában pedig ilyeneket találunk: Fillérbank szövetkezet, Kisbirtokosok hitelszövetkezte, Tiszavidéki mezőgazdák takarékszövetkezte stb. Az igazgatósági, a felügyelő bizottsági és a tisztviselői kart alkotó személyeknek itt is olvasható a lakcíme, és nem feledkeztek meg a pénztári szolgálókról és az eljárókról sem... Az Osztrák-Magyar Bank debreceni fiókintézetének (Arany János u. 1, Telefon: 38, Hivatalos órák de. 8–2 óráig) pl. összesen 16 dolgozója volt; Wilhelms Emil főnöktől (lakik: Arany J u. 1/b) Baranyi János szolgálgaig (lakik: Arany J. u. 33) bezárolag.

Debrecen évszázadokon át főleg mezőgazdasági termékekkel kereskedő város volt. Természetes, hogy a zsebkönyv nagy terjedelemben ismerteti a *kereskedők* adatait. A hagyományos bőr, libahús, sertés, posztó, liszt, szappan és terménykereskedők mellett azért száz éve már volt a városban néhány ékszerkereskedés, lámpa- és pl. gyógy áru forgalmazó is. A Piac utcán egymáshoz közel 4 „fényképészeti cikk” kereskedő hirdette magát, fűszerkereskedők cím alatt pedig 32 cég található a könyvben. A kiválasztott oldal (6. ábra) ez a kettősséget

1914-ben a város legpatinásabb állami fenntartású oktatási intézménye még nem az egyetem, hanem a pallagi Gazdasági Akadémia volt. Ennek tanárait ugyancsak lakcímeikkel megadással szerepelteti a zsebkönyv (5. ábra), sőt ma már ugyancsak szokatlan módon névvel és címmel felsorolja az iskolaszolgákat (!) is. Ennek tükrében is el lehet gondolkodni a munka megbecsülését annyira hangoztató jelenkorunk hozzáállásán. Érdekes, hogy a tanárok szakterülete nem szerepel a nevek után, ezt csupán (más iskolák-nál) a tornatanár, az egészségtanár és a hitoktatók esetében tüntették fel.

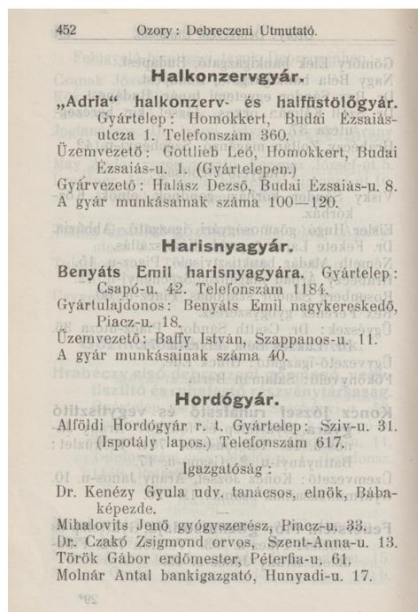
6. ábra: Debreczen iparosai

hosszabb az asztalosok névsora volt, 111 vállalkozó, de borbély (78), hentes (87), kocsmáros (58), és lakatos (80) szintén szép számmal volt a városban. A négy mézeskalácsos mellett, az új igényeknek megfelelően már dolgozott 17 „világítási és vízvezetéki szerelő” is. A századelő élénkülő idegenforgalmát 15 *szálloda* igyekezett kiszolgálni, volt ezen fölül 11 szállásadással foglalkozó vállalkozás is. A 15 szálloda összesen 269 kiadó szobával rendelkezett. (A „Bika” szállodat átépítés alatt állónak jelzi, a ma is álló épület csak 1915-re lett kész.) A híres Angol királynő, a Fehér ló, a Debreczen, vagy a Royal nevű szállók mellett volt „Magyar világ” (Petőfi tér 9, Tulajdonos: Emerich Arnold, Telefon: 367), vagy a Deák Ferencz u. 24 alatt a Zöldfa nevű szálloda. A legtöbb, mintegy 70 szobával a Frohner szálló rendelkezett (Piacz-utcza 67. Tulajdonos: Rosenberg Adolf és fiai, Telefon: 86.). A vendéglők száma 87 volt, néhol egész sűrűn egymás mellett sorakoztak, pl. a Hatvan u. 47, 55, 61, 64 és 71 alatt is működött egy-egy.

A *gyáripár* szintén túlnyomórészt az élelmiszer és mezőgazdasági termékek feldolgozásával foglalkozott. Volt dohány, hordó, patkó, szalámi, téglá és szalagszövő gyár, de megjelent néhány modern profilú is, pl. az „Adria” halkonzerv és halfüstölő gyár (7. ábra), harisnya gyár, kötszergyár, doboz gyár, sőt elektrotechnikai (!) gyár Ez utóbbiról ennyi információ van; „Első debreczeni elektrotechnikai és csillárgyár és villamos vállalat. Gyártelep és üzlet: Széchenyi u. 55, Tulajdonos: Földvári Mór. Munkások száma: 40”. A legtöbb munkást a dohánygyár foglalkoztatott, csaknem 1000 embert, de tekintélyes üzem volt Falk Ármin és Társa Kefegyára is, 500 munkással. Érdekes, hogy a gyárak igazgatósági, vagy felügyelő bizottsági tagjai között általában helyet kaptak ismert közéleti

jól példázza: az 5 *Zongora- és hangszer-kereskedő* után az abc-sorrend szerinti felsorolás 8 *Zsák-kereskedőt* említ... Együtt élt tehát a városban a hagyományos gazdasági profil, de már a polgárosodó világ szükségleteit kielégítő céghálózat is.

Az *iparosok* címszó alatt közel 1000 vállalkozó neve, címe szerepel. Az iparosok előljáróságának 24 tagja volt, tehát hivatalosan ennyi szakmacsoportot különítettek el. Még szerepel a gubás, a kerékgyártó, a kötélverő, a tímár és a mészáros, de már megjelenik az aranyműves és a kályhás is. Leg-

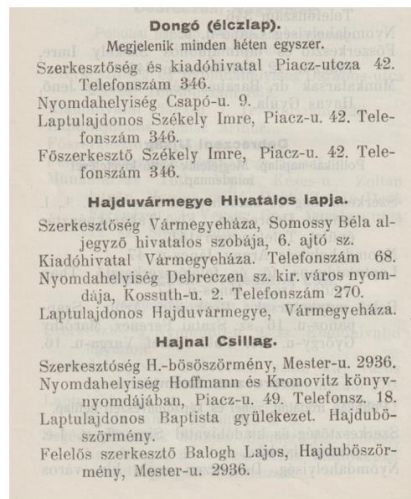

7. ábra: Debreczen iparosai

sorolása következik (8. ábra). Megtudhatjuk pl., hogy a 14 nyomda közül egy a Reggeli Újság saját nyomdája volt és a városnak is volt egy külön könyvnyomdája. Ennek ellenére a szóban forgó Debreceni útmutatót nem a városi nyomda készítette, hanem Mihály Sámuel könyv- és műnyomdája, amely 12–15 munkással a Piac u 58. alatt működött. 1914-ben 18 napi, heti, vagy havi lap jelent meg a városban. Köztük a *Debreceni Szemle*. Érintettségünk révén idézzük a teljes bekezdést: „Debreceni Szemle: Politikai, irodalmi, zenei és képzőművészeti hetilap. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Simonffy-u. 1 c. Városi bérház. Nyomdahelyiség: Debrecen szabad kir. város könyvnyomda vállalata, Kossuth-utca 2. Telefonszám 270. Felelős szerkesztő és laptulajdonos: Szathmáry Zoltán, Főmunkatársak: dr. Kardos Elemér, dr. Tóth Árpád.”

személyek is. Néhány név ismétlődően előfordul, pl. a Czukorka- és csokoládégyár, a Hordógyár, és az Erzsébet-malom Rt. igazgatóságának egyaránt tagja volt Dr. Kenézy Gyula udv. tanácsos orvos, a Bábaképezde ig. tanára. A Fémárugyár és a Debreczeni trágyagyár (igen ilyen is volt) igazgatóságának egyformán elnöke volt Gróf Degenfeld József főrendiházi tag, református egyházkerületi főgondnok. A Debreczeni első Lámpabél- és Szalagszövőgyár öttagú igazgatósága pl. egy sertéskereskedőből, egy bankigazgatóból, két nagykereskedőből és egy ügyvédből állt. A bitumenes kátrányos útburkoló anyagot gyártó üzemre használt „tarmac” szó azóta teljesen kiveszett a hazai szóhasználatból.

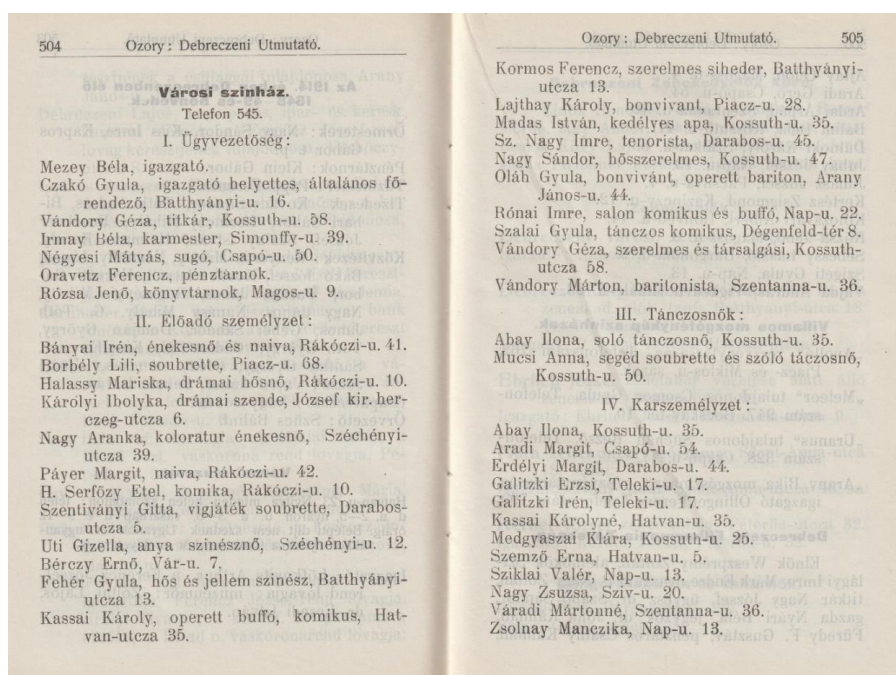
A zsebkönyv következő fejezetében a nyomdák, jótékonysági intézmények, társas körök, dalegyletek és *hírlapok* fel-

8. ábra: Debreczen lapjai

A *jótékonyági intézmények* között volt Gyermekvédő egyesület, Izraelita nőegylet, Önkéntes mentőegyesület, Munkásbetegsegélyző, Szabadiskola, Székely Társaság stb. Ezek vezetői általában jogakadémiai tanárok, orvosok voltak, de itt is felbukkan Baltazár Dezső püspök, vagy Dégenfeld József korábbi főispán neve. A korszellemet jelzi, hogy leginkább itt találunk a zsebkönyvben *női neveket*. Száz évvel ezelőtt csak kevés helyen fért bele a férfivilágba néhány hölgy neve; néhány elhunyt iparos, vagy bérkocsis helyét átvevő özvegy neve jelenik meg, egy-egy gépíró a bankokban, az okleveles szülésznőn kívül pedig csak az ún. „nőipar iskola” foglalkoztatott hölgyeket. A jótékonyági intézmények vezetésében viszont megjelenik pl. Perényi Helén bárónő (Vöröskereszt), Géresi Kálmánné (Evang. Filléregylet) és mások.

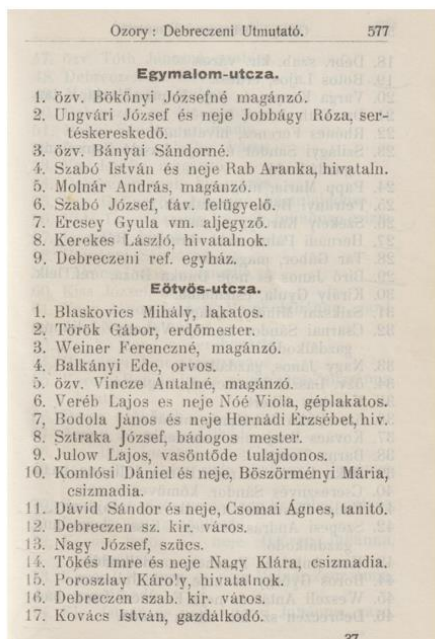
A város színes közéletének apró részleteibe enged bepillantani a „különfélék” cím alatt összefoglalt felsorolás, ahol szerepel a városi Hordójelző Hivataltól az Érdemkereszt tulajdonosok névsorán keresztül a zenetanárokig (pl. cimbalomtanár), a hordárokig, és kézizálog intézetekig, vagy a messenger-boy vállalatig (!) sokféle közérdeklődésre számot tartó információ. Ezek sorában találjuk a *városi színház* teljes személyzetének felsorolását (9. ábra) is.

9. ábra: A városi színház személyzete

Innen kiolvasható, hogy 1914-ben pl. Páyer Margit játszotta a „naiva”, Károlyi Ibolyka a „drámai szende”, Madas István a „kedélyes apa”, Kormos Fe-

rencz a „szerelmes siheder” szerepeket. Természetesen a művészek lakcíme itt is szerepel a könyvben. Megtudható a zsebkönyvből az is, hogy kik ajánlkoztak a városban nyelvtanárnak, festőnek, szobrásznak, volt négy mozi-vállalat, továbbá Kézügyesítő egyesület és Műpártoló egyesület is.

10. ábra: Debreczen lakosai

lag magánzók, iparosok, földművesek laktak. A foglalkozásokat olvasva felbukkan néhány ma már önálló szakmának aligha tekinthető megjelölés; tepszi árus, sorompó-őr, ablaktisztító, derékfűző-készítő, talyigás stb. A város differenciált élelmiszer és mezőgazdasági profilja miatt a szakterületek nagymértékben *specializálódtak*, a pékek mellett, pl. volt külön perezcsütő, külön szakma volt a kávémérőé, a túróárusé, de volt, aki mázsálóként, vagy szénakereskedőként határozta meg magát. Debrecen DNy-i szélén, az 1944-ben lebombázott Késes- és az Erzsébet utca a város egyik közbiztonsági problémagóca volt. Talán nem véletlen, hogy pont itt működött Kopcsa Mihály és neje Szolnoki Zsuzsanna két bordélyháza is. A bőrkikészítés tudvalevőleg igen kellemetlen szaggal járó tevékenység. Emiatt a tímárokat hagyományosan a város szélére „számúzték”. Megfigyelhető ez a folyamat Debrecen esetében is, hiszen a város akkori DK-i szélén, a Teleki utcában 17, a szomszédos Vígkedvű Mihály utcában 16 tímárnak volt háza. Az előbbi utcákkal párhuzamos, belváros felé eső Tímár utcában viszont 1914-ben már csak három bőrcserző lakott, a város növekedésével tehát

Mai szemmel nézve a zsebkönyv utolsó csaknem 200 oldala tartalmazza a talán legmeglepőbb adatokat, ti. fel van sorolva mind a 143 utca, ill. tér, minden ingatlanának *házszám szerinti tulajdonosa és a foglalkozása* (10. ábra).

Az adatokból számos érdekes szociálgeográfiai következtetést lehet levonni. A társadalmi státusz szerinti *területi elkülönülés*, pl. nem volt kizárólagos, a Piac utcán is volt háztulajdonos pék és bádogos mester, mint ahogy a kevésbé exponált utcákban is lakott néhány ügyvéd, orvos, virilis kereskedő (pl. a Kút u. 84 alatt volt Poroszlay Károly bankigazgató lakása). A foglalkozási homogenitás inkább a városfal 1860-as években bekövetkezett felszámolása után kimért új utcákban jellemző. A Kút- a Nyíl- és a Homok-utcákban pl. szinte kizáró-

ezek a műhelyek fokozatosan kifelé szorultak. Az ingatlantulajdonosoknak nagyjából fele „magánzóként” vagy „háztulajdonosként” szerepel. De hogy pontosan mit takart az „utazó” megjelölés, azt már nehéz volna kideríteni... Ha a hivatalok esetében hiányoltuk a nők jelenlétét, a háztulajdonosoknál megállapítható, hogy a listákon gyakran szerepel női név, és szintén gyakori, hogy feleségként résztulajdonosa volt az adott ingatlannak. A neveket olvasva egyértelmű, hogy a városban ingatlannal rendelkező lakosság nagy többsége magyar volt. A viszonylag kevés *idegen hangzású név* többnyire német (zsidó), elvétve szláv (szlovák, szerb, horvát) gyökerekre utal.

A helyszíneket, utcákat egyébként viszonylag könnyű azonosítani, bár a zsebkönyv (sajnos) *várostérképet* nem tartalmaz, de a 30 évvel ezelőtti közterületi visszanevezéseknek köszönhetően túlnyomórészt ma is meglévő nevek szerepelnek. Nem kapta vissza korábbi, könyvben szereplő nevét a Kálvin tér; az akkori Egyház-tér, a gróf Degenfeld tér (ma Dósa nádor tér), a mai Bajcsy-Zsilinszky u. száz éve József kir. herceg utca néven futott, a mai Füredi-utca pedig az uralkodóról, Ferencz Józsefről volt elnevezve. Ez utóbbi térség annak idején már igencsak a város széle volt, az egykori István gőzmalmon túl (a mai Malompark bevásárló központtól), kifelé a Vénkert, az Újkert, a Sestakert még összefüggően szőlőskertek voltak. A szabadság 1848-as „örvárosa” tehát az utca elnevezéssel gesztust gyakorolt ugyan a császár felé, de azért nem megalázkodva, mert egy meglehetősen periférikus utcát nevezett el az egykori nagy ellenfélről. Remélhetőleg egyetlen 48-as honvédnek sem kellett ebben az utcában laknia... (Érdekes, hogy a könyvben Verbőczy és Vesselényi neve sehol sem szerepel w-vel.) A város beépített része egyébként 1914-ben nagyjából a Bem-tér – Árpád-tér – Attila-tér – Nagyállomás – Külső-vásártér és a Pesti-utca által határolt területet jelentette. Ennél kijebb már csak szőlőskertek, temetők, katonai raktárak voltak, ill. egy-egy gyár, pl. a dohánygyár és a légszeszgyár működött.

A zsebkönyv utolsó néhány oldalán „Tévedésből kimaradtak és időközi változások” fejezetcímmel ismerteti a Kereskedelmi Tanintézet tanári karát, az időközben ügyvédi névjegyzékbe felvetteket, az állatorvosok listáját és a Pénzügyi tisztviselők Kuglizó egyesületének vezetőségét... Apropos sport! Úgy tűnik a város sportélete nem volt túlságosan élénk; volt Lovaregylet, Vadásztársulat, Polgári lövész-egyesület, a valódi testedzést azonban lényegében csak a Tornaegylet és a Vívóklub képviselte.

Úgy reméljük, hogy a könyv tartalmának rövid áttekintésével sikerült sajátos szemszögből érzékeltetni a város Nagy Háború előtti utolsó éveinek működési rendjét, élénk mindennapjait, egy elmúlt világ nagyvárosának ma már sok tekintetben meglepő részleteit.